

7. ВПН -2010. Pub 04-16
8. ВПН-2010.Pub.04-18 .
9. Российский статистический ежегодник. – М., 2017.
10. Россия в цифрах 2019. Краткий статистический сборник. – М., 2019.
11. Стало известно количество белорусов, официально проживающих в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://eadaily.com/ru/news/2019/04/12/stalo-izvestno-kolichestvo-belorusov-oficialno-prozhivayushchih-v-rossii>. – Дата доступа: 18.04.2019.

Гулак Н.А.
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)

ФАЛЬКЛОР САВЕЦКАЙ ЭПОХІ: СТРАТЭГІЯ КАМПРАМІСУ Ў АФЦЫЙНЫМ ДЫСКУРСЕ

У 1945–1950-х гады ў савецкай фалькларыстыцы і практыцы збіральніцкай дзейнасці канчаткова ўсталявалася сістэма ідэалагічных, мастацкіх і камунікатыўных каардынат, якая фактычна змясціла акцэнт з навуковых задач на задачы прапагандысцкія. Традыцыйнасць, адна з анталагічных характарыстык фальклору, была ў значнай ступені дэактуалізавана і падменена новай парадыгмай, якую склалі ідэалагемы і тэксты новага народнага сацыялістычнага мастацтва. Калектыўнасць і народнасць трансфармавалася ў ролю ўяўнага індывідуальнага аўтара – стваральніка “вобраза фальклору” савецкай эпохі. Даследчыкі народнай культуры, а разам з імі літаратурныя крытыкі і службоўцы розных узроўняў былі інкарпараваны ў санкцыянаваны і ідэалагічна акрэслены ўладай працэс пошуку новых “аўтараў з народу” і рэпрэзентацыі іх твораў. Гэты працэс уключаў значны кампанент асветніцка-ідэалагічнай работы з носьбітамі традыцыі, самадзейнымі аўтарамі і арганізацыйную актыўнасць па іх прасоўванні, у тым ліку ў сферу прафесійнага мастацтва. Таму гэты працэс, які можа быць умоўна акрэслены як “адміністраванне фалькларыстыкі”, толькі часткова знаходзіўся ў сферы акадэмічнай навукі. У першую чаргу, працу з самадзейнымі творцамі на месцах вялі структуры Рэспубліканскага Дома народнай творчасці (далей – РДНТ). Цэнтрамі экспедыцыйнай дзейнасці ў пасляваенны час былі сектар этнаграфіі і фальклору Інстытута гісторыі АН БССР і Мінскі педагагічны інстытут, даследчыкі гэтых устаноў таксама працавалі на пошук і папулярызацыю «фальклору савецкай эпохі».

У 1945 годзе адбыўся першы пасляваенны «Усесаюзны конкурс на збор лепшых твораў сучаснага слоўнага і музычнага фальклору». Вынік яго, паводле дакументаў РДНТ, быў прызнаны недавальняючым з-за невыканання ўдзельнікамі «элементарных патрабаванняў». Аднак ідэя заставалася актуальнай для тагачаснай культурнай сітуацыі: “Добрасумленна з навуковай дбайнасцю сабраны фальклор перыяду Вялікай Айчыннай вайны і пасляваеннага аднаўленчага будаўніцтва паслужыць каштоўным матэрыялам для творчасці пісьменнікаў і гісторыкаў” [3, л. 338].

У пачатку 1946 года ўстановы навукі і культуры БССР рыхтуюцца да ўдзелу ў другім Усесаюзным конкурсе збіральнікаў фальклору, аб’яўленым Усесаюзным Домам народнай творчасці ў Маскве. Прэміяльны фонд конкурса складаў: дзве першыя прэміі па 8 000 рублёў, дзве другія – па 4 000, дзве трэція – па 2 000 рублёў (У 1946 годзе ва ўмовах карткавай сістэмы і камерцыйных коштаў на прадукты, якія перавышалі пайковыя (дзяржаўныя) кошты ў дзясяткі разоў, такія сумы прэмій з’яўляліся значнымі) [3, л. 344].

Напярэдадні, у сакавіку 1946 года, Мінск прымае Рэспубліканскі злет народных

выканаўцаў, адной з мэт якога з’яўляецца выбар дэлегатаў ад Беларусі ў Маскву на Усесаюзны конкурс у маі 1946 года Ключавую ролю ў справе пошуку таленавітых майстроў слова і песні, выдавочна, адыграў беларускі савецкі этнограф і фалькларыст М. Грынблат. Пад яго кіраўніцтвам, як паведамляе часопіс “Весці АН БССР” (1947, № 1), у 1945–1946 гг. адбыліся экспедыцыі ў Заходняе Палессе, падчас якіх навукоўцы знайшлі выканаўцаў, што прадэманстравалі на злёце ў Мінску адпаведныя творы і былі абраны дэлегатамі. Гэта жыхаркі Пінскай вобласці: “сказіцельніца” Соф’я Іванаўна Сацкевіч і частушачніцы В. С. Кезь і М. Д. Шаповіч (Яны таксама атрымалі ўзнагароджанне: Сацкевіч – 500 рублёў, Кезь і Шаповіч – па 300 рублёў) [3, л. 260]. Соф’я Іванаўна Сацкевіч (мал. 1), 1881 г. н., непісьменная, родам з вёскі Коланскі недалёка ад Тэлеканаў (Сёння Івацэвіцкі раён Брэсцкай вобласці), жыла ў вёсцы Лунін Лунінецкага раёна Пінскай вобласці. Адзначым,

што М. Грынблат запісаў ад яе некалькі твораў, якія меркавалася выдаць асобным зборнікам і прадставіць якраз у актуальнай тады парадыгме «сказіцельства», што найлепш адпавядала маштабнаму фармату саюзнага мерапрыемства.

Мал. 1. Складальніца сказаў С. І. Сацкевіч, 65 гадоў

Адзначым, што «сказіцельства» – своеасаблівы сацыяльны эксперымент 1930–1950 гадоў па стварэнні, выкананні і папулярнасці маштабных ліра-эпічных твораў новага сацыялістычнага зместу, паводле ацэнкі Т. Івановай, – адна з самых спрэчных старонак у гісторыі фалькларыстыкі [1, с. 407]. Яна ажыццяўлялася пры актыўным удзеле навукоўцаў, літаратурных крытыкаў і службоўцаў у галіне культуры з носьбітамі традыцыі. “Новыя” фальклорныя творы – “сказы” рэгулярна з’яўляліся на старонках мастацка-літаратурных часопісаў СССР, выходзілі асобнымі зборнікамі, друкаваліся ў анталогіях разам з традыцыйным фальклорам. Трэба адзначыць, што ў беларускіх савецкіх зборніках фальклору падобныя ліра-эпічныя новаформы не атрымалі значнага пашырэння.

У інструктыўных лістах і розных дакументах РДНТ гэтага перыяду, якімі рэгуляваўся працэс “адміністравання фалькларыстыкі”, неаднаразова падкрэсліваецца асветніцкая функцыя збіральніка фальклору. Ён павінен не столькі адлюстроўваць культурна-гістарычную рэальнасць, колькі фарміраваць спецыфічнае поле ўзаемадзеяння дыскурсаў збіральніка і інфарманта. М. Грынблат, выдавочна, дзейнічаў у духу гэтых патрабаванняў і працаваў са “сказіцельніцай”, даводзячы ёй, непісьменнай жанчыне з Заходняй Беларусі, факты, звязаныя з рэаліямі вайны і ходам ваенных дзеянняў. Неўзабаве даследчык ужо здаў у РДНТ укладзены ім рукапіс. Рэцэнзіі Э. Агняцвет і М. Лынькова былі вельмі станоўчыя, паэмы-сказы С. І. Сацкевіч атрымалі рэкамендацыю да публікацыі.

Аднак зборнік не ўбачыў свет, выдавочна, прычынай гэтага стала цэнзурная забарона ці змена прыярытэтаў у стратэгіі ўдзелу ў конкурсе. Але наогул трэба адзначыць, што “легалізацыі” ў афіцыйным дыскурсе народных новатвораў на актуальную савецкую тэматыку часта перашкаджаў культурны разрыў паміж магутнай інэрцыяй традыцыйнай культуры і ідэалогіяй сацыялістычнага рэалізму.

У архіве М. Грынבלата захаваны толькі адзін твор С. І. Сацкевіч – гэта сказ “У сорак первом году набраўса Гытлер злосці...” [5, л. 18–25]

Мал. 2. Сказ С. Сацкевіч, апублікаваны ў часопісе “Работніца і сялянка” (1946)

Даволі рэпрэзентатыўны ў параўнанні з самадзейнымі творамі іншых аўтараў, ён быў надрукаваны ў часопісе “Работніца і сялянка” (1946) (мал. 2) [2, с. 21] пад назвай “Як нямецкія бандыты вайну праігралі” (Збіральнік М. Грынблат захоўвае традыцыйна называць народны твор па першаму радку, у той час як рэдактар часопіса “Работніца і сялянка” дае сказу новую “эпічную” назву, больш адпаведную ў ідэалагічным сэнсе задачам масавага выдання). Сёння мы маем магчымасць параўнаць запіс збіральніка, які з доляй умоўнасці можна лічыць арыгінальным тэкстам, і яго рэдагаваную версію. Гэта дазваляе зрабіць высновы аб характары рэдактарскіх правак.

Сюжэт твора складае хроніка “гасцявання” Гітлера пад Масквой, яго паражэнне на розных франтах (узгадваюцца гарады Сталінград, Вялікія Лукі, Арол, Бранск, Гомель, Брэст, Варшава і інш. – усяго 16) і ўцёкі да Берліна. Пры запісе мова аўтара сказа з выразнымі рысамі гаворкі заходнепалескай дыялектнай групы ў асноўных рысах была захавана М. Грынблатам. Аднак для часопіснай публікацыі тэкст быў перакладзены на літаратурную мову, скарачаны са ста двух да пяцідзесяці шасці радкоў, у выніку чаго практычна страціў сваю самабытнасць. Напрыклад, у арыгінале: “*Як заграла ім Москва веселага танца, / Пошли немцы вальцоваць і ўсе раком вальца*”. Рэдактарская замена сатырычнай метафары *вальцоваць раком*, на нейтральнае словазлучэнне *танцаваць разам* прывяла да пэўнай бессэнсоўнасці радка: “*Пайшли немцы танцаваць усе разам вальса*”.

Купюры тычыліся пераважна рэалій традыцыйнай народнай культуры, праяў народнарэлігійнай свядомасці аўтара сказа і яго трактовак ваенных падзей. Напрыклад, у часопіснай публікацыі прапушчаны наступныя строфы: “*Лежыць немец убіты, голова бы макоцёр, / Кажуць немцы на Москву: “Зачарованы коцёл”; Як прашоў немец у Лукі, запаліў себе зубля, / Давай немец одпраўляцца до города до Орла; Святы божа, святы крэпкі, святы бэссмэртны, / Не буў немец у Москве і не пыйдэ до смэрты*”. Прапушчаны фінальныя радкі, у якіх складальніца трактуе асобу Жукава як героя-вызваліцеля: “*Тры годы біўса ў Росей і по лесу стукаў, / А тэпэр сэдзіць у Бэрліне наш маршалок Жукаў*”. Таксама скарачаны наступны сатырычны эпізод: “*Як бэз Гытлер із Берліна, за ім Жукаў гнаўса, / Гытлер скочыў у кусты, да й у кустэх сховаўса. / Пошоў Жукаў у кусты, Гытлера шукае, / Гытлер сэдзіць да й дрыжыць, што й духу нэ мае. / “О чого ты, Гытлеру, тута заховаўса?” / “Бо я ўжэ ў Бэрліне «Кацюшэй» спужаўса. / Думаў, што дэ сховаюса ў Бэрліне ў доты, / Віжу ўжэ над Бэрлінам рускія самолеты*” [5, л. 25].

У арыгінальным тэксце сказа не ўзгадваецца Мінск, але двойчы аўтар гаворыць пра Лунінец, як значымы для яго лакальнай ідэнтычнасці цэнтр. Рэдактар выдаліў Лунінец і ўвёў сталіцу БССР: “*Не ўтрымаліся ў Гомлі, не ўтрымаліся ў Мінску, / Бо савецкія сыны выперлі іх да Пінска*”. Гэтыя і шэраг іншых купюр і правак дазваляюць рабіць высновы, што фальклорная прырода падобных твораў захоўвалася толькі на ўзроўні дэкларацыі, насамрэч вершы, паэмы, песні і прыпеўкі самадзейных аўтараў цензураваліся і апрацоўваліся ў адпаведнасці з патрабаваннямі савецкай ідэалогіі і эстэтыкі.

Аднак у любым выпадку публікацыя іх у газеце, часопісе, узгаданне імя складальніка па радыё, узнагароды і прэміі, бясспрэчна, прыносілі аўтарам сацыяльны поспех. Як паказваюць матэрыялы РДНТ, самадзейныя творцы на працягу гадоў выражалі сваю гатоўнасць да далейшага супрацоўніцтва, дасылалі новыя творы, дэманструючы ўстаноўку на ўхваленне з боку ўлады (мал. 3).

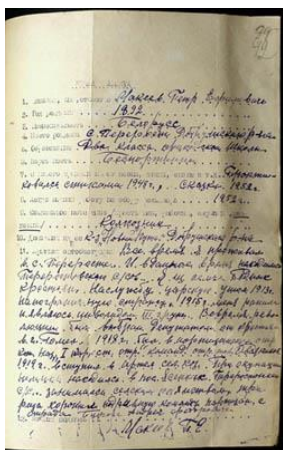

Мал. 3. Ліст у Полацкі АДН начальніка ўпраўлення Полацкай абласной канторы Дзяржбанка. «Пересылаю Вам для использования в качестве фольклора два моих стихотворения “К колхозникам к-за им. Гегечкори” и “Белоруссия родная”, и “Песню партизан бригады Марченко”, сложенные мною в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг., когда я находился в партизанской бригаде Марченко».

Да ліку такіх аўтараў у канцы 1940-х гадоў належалі Г. Пятроўская (в. Кустоўніца Міхалкаўскага с/с Мазырскага раёна Гомельскай вобласці), Пётр Краўчанка (в. Вялецін Хойніцкага раёна Палескай вобласці), Іван Цімашкоў (1928 г.н., в. Стараселле Церахаўскага раёна Гомельскай вобласці), Пётр Макееў (1892 г.н., с. Перарост Добрушкага раёна Гомельскай вобласці) (мал. 4). Яны былі ахопленыя анкетай РДНТ як збіральнікі фальклору і самадзейныя аўтары.

Аднак у пачатку 1950-х гадоў работа “па лініі фальклору” з самадзейнымі аўтарамі ў такой форме, у якой яе ажыццяўлялі структуры РДНТ, прыкметна зменшылася, кантакты паступова страчваліся. Народныя сказіцелі і спевакі, якія ў сярэдзіне 1940-х гадоў рэпрэзентавалі перад масавым адрасатам савецкай культуры сваё майстэрства, паступова адсоўваліся на перыферыю грамадскага і навуковага жыцця.

Мал. 4. Анкета самадзейнага аўтара П. Я. Макеева

Надзвычай цікавы ў гэтым сэнсе ліст С. Сацкевіч (Напісана пад дыктоўку, бо С. Сацкевіч была непісьменнай), напісаны ёю ў РДНТ у 1952 годзе, праз шэсць гадоў пасля Усесаюзнага конкурсу ў Маскве. “Здравствуйте, дорогое мое начальство, привет Вам усим, желаю я Вам всего наилучшего на белом свете <...> И почему вы, дорогие товарищи, меня уже позабыли? Я Вам каждый год посылаю

по два письма, а от Вас ничего не получаю. У тым годзе, як я приехала из Москвы, то я видела осенью т.т. Грибанова и Титовича в гор. Лунинце, где мне Грибанов говорил, что давай, бабушка, сказов больше, то вышлем тебе книжку, денег и фотокарточку. Оказалось, что не выслали ни книжки, ни денег, ни фотокарточек, даже и письма не хотите прислать. Отреклись от меня. А я вас слушаю по радио, как Вы там выступаете, то мне кажется, что и я с вами. Думаете, наверно, что я больше сказов не имею, это неверно. Пока я буду, то и сказы у меня будут. Але мне, товарищи, при старости трудно без помощи жить и трудиться. Як я раньше выступала, да мне платили **премя** (жыр – Н. А. Гулак), то я имела охоту сочинять сказы и их отдавать. А тепер хотя и оны у меня и есть, то нет охоты отдавать их дарма.

Извиняюсь, товарищи, может быть, немного заостро, но простите меня жизнь одинокую при старости заставляет так написать. До свидания, желаю Вам хорошего здоровья и успехов в вашей работе. Пишите мне, то и мне веселей будет. Сацкевич София Ивановна. Прикладаю к письму частушки. У меня уже готовы сказы и про Корею (Маецца на ўвазе канфлікт у Карэі часоў халоднай вайны (1950–1953) і др.” [4, л. 570].

З ліста відаць, што свае ідэалагічна актуальныя творы аўтар ацэньвае як уласны сацыяльны капітал і імкнецца канвертаваць яго ў будучым. Да ліста прыкладаюцца тэксты дзевятнаццаці прыпевак, якія павінны засведчыць творчую актыўнасць С. Сацкевіч. Аднак яны практычна не вызначаюцца арыгінальнасцю, з’яўляючыся, хутчэй за ўсё, пераказам прыпевак, што трансляваліся па радыё. Сярод іх: “У меня есць ухажор, / Завуць его Ванею.

/ Девеносто два налета / Сделал на Германию; Мой милёнак на границы, / Загарэлае ліцо. / Скланіў голівку на вінтовку / Дай чытае пісьмецо; С неба звёздочка скацілася, / На горе растаяла. / Колькі Гітляр не воюе, / Всё победа Сталіна” і інш. [4, л. 571–572].

Захаваўся таксама адказ, дадзены заслужанай «народнай сказіцельніцы» старшым метадыстам РДНТ В. Станкевічам (РДНТ размяшчаўся ў будынку Тэатра оперы і балета на плошчы Парыжскай камуны ў Мінску). 24 студзеня 1952 года службовец піша: *“Приобрести Ваши частушки мы не можем, так как такие у нас уже имеются. А для того, чтобы купить Ваши сказы, нужно с ними сначала познакомиться. Поэтому просим выслать в наш адрес копию своих сказов и, если они будут удовлетворять нас, то мы их приобретем. Тов. Сацкевич, в настоящее время нас интересуют сказы, которые написаны на современную тематику, т.е. о рабочих, колхозниках, нашей интеллигенции, строящих коммунизм, о наших вождях”* [4, л. 569].

Такім чынам, фальклор савецкай эпохі быў у значнай ступені вынікам разгорнутага працэсу “адміністравання фалькларыстыкі”, аўтарамі якога з’яўляліся даследчыкі-збіральнікі, літаратурныя крытыкі і службоўцы, а аб’ектам выступалі творы асобных носьбітаў традыцыйнай культуры. Дакументы гэтага працэсу (рукапісы, рэдактарскія праўкі, рэцэнзіі і інш.) цікавыя ў аспекце таго, якія культурныя сэнсы самадзейных, часта недасканалых у ідэйна-мастацкім плане твораў, нівеліраваліся, а якія прыўносіліся ў іх. Стратэгія кампрамісу, якой прытрымліваліся аўтары на розных узроўнях, дазваляла карэктаваць задачы і вынікі іх вырашэння пад зменлівыя ўмовы сацыяльнай рэчаіснасці. Сацыяльны поспех носьбітаў традыцыі, чые творы траплялі ў афіцыйны дыскурс савецкай культуры, быў фактарам, які ўздзейнічаў на іх мастацкі светапогляд, паступова ператвараючы самабытнасць у шаблоннасць.

Літаратура

1. Иванова, Т. Г. О фольклорной и псевдофольклорной природе советского эпоса / Т. Г. Иванова // Рукописи, которых не было: Подделки в обл. славян. фольклора: Сборник / Изд. подгот. А. Л. Топорков. – М. : Ладомир, 2002. – с. 403–896.
2. Работніца і сялянка, 1946. – с. 21.
3. БДАМЛМ, Ф. 79, Воп. 1. – Спр. 75, л. 347.
4. БДАМЛМ, Ф. 79, Воп. 1. – Спр. 106, л. 584.
5. ЦНБ НАНБ, Ф. 42, Воп. 1. – Спр. 1371, л. 42. – лісты 18–25.

Гурко А.В.
(Республика Беларусь, г. Минск)

К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ У ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ АРМЯНСКОЙ ДИАСПОРЫ В БЕЛАРУСИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1980-Х – 2010-Х ГОДАХ

Данная работа выполнена в рамках исследований по проекту БРФФИ «Белорусская диаспора в Армении и армянская диаспора в Беларуси: Этническая идентичность и межкультурные взаимоотношения в современных условиях» (2019–2021)

С целью выявления особенностей формирования идентичности у представителей армянской диаспоры в Беларуси во второй половине 1980-х – 2010-х годах, нами были исследованы публикации СМИ по данной тематике, а также проведены этнологические беседы-интервью с экспертами—активистами армянской диаспоры в Минске, Могилёве, Бобруйске, представителями органов исполнительной власти, ответственными за работу с